УДК 37.032

Слободенюк О.О., Миколаївський державний університет ім. В.О. Сухомлинського

Слободенюк Олена Олексіївна – викладач кафедри філологічних дисциплін Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського. Коло наукових інтересів – методика викладання іноземної мови у початкових класах.

Формування культури особистості у молодших школярів засобами англійської мови

У статті розглядаються проблеми формування особистості молодших школярів та роль вивчення англійської мови у цьому процесі. Згідно із сучасними гуманістичними тенденціями початковій школі відводиться важлива роль у реформуванні системи освіти. Процес викладання англійської мови в молодших класах має широкі можливості для вирішення проблем морального, культурно-естетичного, фізичного виховання молодших школярів, їх психічного і соціального розвитку.

The article deals with the problems of formation of the primary pupil's personality and the role of the English lessons in this process. According to the modern humanist tendencies primary school is given an important part in the reform of the educational system. The process of teaching English to junior pupils has wide opportunities for solving the problems of moral, cultural, aesthetic, physical education of

Сучасні умови розвитку нашого суспільства ставлять нові завдання щодо проблем реформування освіти. Освіта як суспільна функція має реагувати на зміни в суспільстві, позитивно впливати на його розвиток. Здобуті знання є рушійною силою прогресу. У цьому розумінні зміни в освіті є не лише наслідком, а й особливою умовою подальшого суспільного розвитку. Новий етап розвитку цивілізації, посилення людинотворчої місії істотно змінюють наші уявлення про мету і цінності освіти: "збільшення виняткової уваги до внутрішнього світу особистості, поєднаної із соціологічною рефлексією" [3]. З огляду на сказане визначаються нові пріоритетні напрями діяльності школи – становлення людини культури, гуманістично спрямованого суб'єкта життя. І гуманістична педагогіка В.О. Сухомлинського має стати животворним джерелом розвитку теорії та практики виховання людини нового покоління.

Теоретичні ідеї і практичний досвід В.О. Сухомлинського з проблем формувань духовної культури особистості активно досліджуються сучасними науковцями і знаходять творче впровадження на різних етапах і напрямах організації навчально-виховної роботи. При цьому всебічний розвиток особистості розглядається як система, основними складовими якої є розумове виховання, моральне виховання, трудове виховання, естетичне виховання, фізичне виховання [10]. І успіх педагогічного управління всебічним розвитком особистості, як це довів і науково обґрунтував В.О. Сухомлинський, полягає саме у взаємодії всіх складових усього процесу.

Щодо початкової ланки середньої освіти, їй приділяється велика увага, тому що саме цей вік є особливо сприятливим для педагогічного

впливу. Теоретичні питання проблеми формування культури особистості у молодших школярів знайшли відображення у багатьох наукових працях. Привертають увагу дослідження з теорії і методики навчання і виховання молодших школярів А.М. Богуш, в яких розглядається і психологічна основа цього процесу; І.Д. Бех розробляє ідеї особистісно орієнтованого навчання, принципам організації особистісно орієнтованого навчання; особливостям розвитку молодших школярів присвячені дослідження І.С. Якиманської. Методисти М. Вашуленко, О. Коваленко, О. Савченко та інші дослідники, а також вчителі-практики діляться своїми надбаннями з організації методичної роботи за ідеями В.О. Сухомлинського на уроках в початковій школі. При цьому уроки іноземної мови розглядаються головним чином з точки зору формування фонетичних, граматичних і лексичних умінь і навичок. Адже саме загальноосвітні уміння і навички є пріоритетом в початковій школі. Але слід пам'ятати, що зміст початкової освіти має ще одну істотну особливість: до нього додаються принципово нові компоненти, такі як досвід творчої діяльності, досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу. В цьому плані виховний потенціал предмета "Англійська мова" у початковій школі представляється невичерпним.

Метою даної статті є висвітлення виховних можливостей уроку англійської мови у початковій школі для морального, культурно-естетичного, фізичного і трудового виховання дитини.

Спочатку дещо про загальне виховне значення процесу вивчення іноземної мови в початковій школі. У педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського значне місце посідають питання розвитку мовлення учнів. Він розглядав слово як один із основних елементів знань у навчальній діяльності учнів: "У початкових класах уже з перших кроків навчання найважливішим елементом знань стає слово, точніше, реальний, навколишній світ, який виражається в слові..." [12, т. 2, с. 453]. У мові великий педагог вбачав могутній чинник становлення всебічно розвиненої особистості. Вивчення рідної мови у школі завжди було в центрі уваги В.О. Сухомлинського. Але його слова про викладання мови можна сміливо віднести і до іноземної, тому що вивчення мови це не просто передача знань, практичних умінь, навичок. Це, передусім, виховання, формування строю мислення, духовний розвиток людини [12].

Основний шлях вивчення іноземної мови можна уявити як двобічний комунікативний процес засвоєння іноземної культури в процесі використання мови як засобу спілкування і оволодіння мовою як засобом спілкування на основі засвоєння реалій іноземної культури. Культура через мову, мова через культуру – формула, яку запропонував Ю.І. Пассов [7]. І ця взаємодія відбувається в діалозі культур – іноземної і рідної. Саме в такому діалозі культур формуються уміння пізнавати власну культуру і культуру інших народів, тому що пізнати "чужу" культуру можливо лише через власну. А бачення своєї культури через призму іншої дозволяє розкрити у власній культурі нові сторони і глибше її зрозуміти. Саме тому навчальний предмет "Англійська мова" відіграє особливу роль у процесі виховання молодших школярів, а залучення до цього процесу матеріалів культури не тільки знайомить школярів із загальнолюдськими цінностями, а й різко підвищує мотивацію навчання, що необхідно для досягнення основної практичної цілі – формування здатності до спілкування англійською мовою.

Здатність взаємодіяти в ситуаціях міжкультурного спілкування передбачає знання мовленнєвого етикету народу, мова якого вивчається, і володіння культурою спілкування, прийнятою в сучасному цивілізованому світі. Формуючись як особистість у процесі засвоєння англійської мови, молодші школярі з готовністю і інтересом сприймають інформацію про культуру спілкування, наприклад, про те, що слід бути уважним до співрозмовника, поважати його, бути правдивим, стриманим в оцінках та судженнях (за правилами британського етикету), пам'ятати, що за сучасним етикетом першим вітається молодший зі старшим. Таким чином у них виховується ввічливість як форма поведінки.

Найбільш сприятливі умови для виховання культури спілкування складаються під час навчання діалогічного мовлення. Це зумовлено, передусім, функціональною спрямованістю діалогу. Так, ведення діалогу етикетного характеру допомагає засвоїти формули мовленнєвого етикету, необхідні для здійснення знайомства, звертання, привітання, прощання, ввічливого прохання, запрошення, подяки, пробачення, поздоровлення зі святом тощо. Тим самим створюються сприятливі умови для формування у дитини загальних рис вихованої людини: чемності, тактовності, привітності, поваги до старших. Взаємодія у діалозі "спонукання до дії" також виховує у дітей ввічливість, привітність, а також тактовність у разі відмови виконати дію, що пропонується, вміння наводити аргументи на користь своєї позиції. Діалог "обмін думками" сприяє формуванню критичного мислення, здатності виробити власну точку зору і поважати точку

зору інших.

Виховні можливості закладені також у темах ситуацій спілкування. В початковій школі вони охоплюють соціально-побутову сферу (знайомство з англійським ровесником; розповідь про себе і своїх друзів; обмін з англомовним ровесником про свою родину тощо), навчально-трудову сферу (розповідь про школу, про уроки, про свій розпорядок дня тощо), соціально-культурну сферу (обговорення своїх захоплень; обмін повідомленнями про святкування Різдва; розповідь про улюблених літературних героїв тощо).

Практика доводить можливість моделювання цікавих для молодших школярів ситуацій, побудованих за принципом діалогу культур і на елементарному мовному матеріалі початкового курсу. Взаємодія в них не тільки формує культуру спілкування і вихованість дитини, а й закладає основи гуманізації людських стосунків.

Ефективне комунікативно орієнтоване навчальне завдання мотивує учнів, розвиває уяву, впевненість у своїх силах, почуття гордості за досягнений результат, розширює кругозір, створює радісну і приємну атмосферу навчання, спонукає до використання інформації з інших шкільних предметів. Учні повинні вміти також використовувати мову для реальної комунікації поза заняттями, наприклад, під час відвідання країни, мову якої вивчають, під час прийому іноземних гостей удома, у листуванні з друзями, які живуть за кордоном. Щоб формувати готовність користуватися іноземною мовою як засобом спілкування з носіями мови, в учнів треба виховувати здатність бачити спільні і особливі риси людей, які належать до різних соціумів. Це потребує засвоєння певної країнознавчої інформації, при визначенні якої необхідно дотримуватися критерію відповідності цієї інформації віковим особливостям молодших школярів.

Успішність освітньо-виховної роботи в школі залежить від врахування розумових можливостей і психологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку, характеру та інтенсивності їхніх пізнавальних інтересів. Перші роки навчання для дітей повинні стати справжньою школою радості, як це радив В.О. Сухомлинський. Школа радості існує тоді, коли учням цікаво навчатися. Цікаво, радісно, весело. А найкращий шлях до серця малюків – через казку, ігри, музику, дитячу творчість. “Дуже важливо, щоб чарівний світ природи, гри, краси, музики, фантазії, творчості, що оточує дітей до школи, не закрився перед дитиною класними дверима” [12, т. 3, с. 111].

Особливу увагу хочеться приділити казці. Казковий світ дитинства існує за своїми законами та правилами. Саме казка однією з перших розкриває перед дитиною все багатство людських взаємин, ставлення людини до самої себе, до навколишнього світу природи. На прикладах казкових героїв діти вчаться оцінювати свої дії та дії інших. Через казкові образи дитина пізнає навколишній світ, залучається до справ і піклувань дорослих. Казкові сюжети, побудовані на протиставленні добра і зла, обов’язкового утвердження добрих начал, містять яскраві приклади гуманної поведінки. Засуджуючи зло, переборюючи життєві труднощі, викриваючи жорстокість, казки закликають до перетворення світу на засадах людяності і краси, на засадах гуманізму. Під впливом казок виникають різноманітні почуття та переживання. Казки мають надзвичайний емоційний вплив на дітей. Казка як одна з ігрових форм діяльності найбільш цікава, доступна й приваблива, має великі потенційні можливості у формуванні всебічно розвиненої особистості молодшого школяра.

Казка – животворне джерело дитячого мислення. “Естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, які народжуються в душі дитини під враженням казкових образів, стимулюють потік думки, який пробуджує до активної діяльності мозок, зв’язує повнокровними нитками живі острівці мислення... Під впливом почуттів... дитина вчиться мислити словами... В казкових образах – перший крок від яскравого, живого, конкретного до абстрактного... Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем” [12, т. 3, с. 176-177].

Використання казки на уроках англійської мови мають свої особливості. По-перше, можна залучати до роботи українські народні казки та казки народів світу англійською мовою, представлені в доступній для дітей лексичній та граматичній формі. Інсценування казок, виставки дитячих малюнків допоможуть у вирішенні виховних завдань.

По-друге, великий інтерес діти виявляють до граматичних казок, які пояснюють граматичний матеріал у простій та звичній для дітей формі казки рідною мовою, роблять складні граматичні явища простими та зрозумілими. Дуже важливо на такому уроці передати атмосферу казки і переконати дітей, що це справді дуже просто. Потрібно дійсно погратися з ними. Такі уроки повинні відрізнятися від усіх інших, діти мають чекати на них, готуватися до них. Схильність до перевтілення та багата уява учнів допоможуть провести цікавий урок [11].

Діти не тільки люблять слухати казку, вони творять її. В.О. Сухомлинський вважав, що першими творчими роботами, які складає дитина в початкових класах, мають бути казки саме про те, що дитина бачить, переживає, чим

переймається. Але діти ніколи не складуть казку, якщо не надихнути їхню думку. Досвід показує, що це дуже нелегке завдання, особливо, коли йдеться про складання казки іноземною мовою. Та цей вид роботи є посильним для молодших школярів, але, звісно, під керівництвом вчителя.

Отже, використання казки на уроці англійської мови, казкотворча робота не тільки досягають мети збагачення словникового запасу учнів, правильної побудови ними речень, послідовної розповіді, а й посідають особливе місце у розвитку уяви, образності мислення, емоційному, розумовому, морально-естетичному вихованні учнів початкових класів.

Дуже важливим джерелом розвитку дитини є природа. Організація роботи над темою "Природа" в екологічному аспекті має формувати в учнів почуття задоволення і захоплення від різноманітності тваринно-рослинного світу. Воно виховує розуміння необхідності захищати природу. Любов до тварин, бажання доглядати домашніх улюбленців, спостерігати їх поведінку є характерною ознакою світу дитини, вони є важливими чинниками виховання дитини як гуманної, цивілізованої людини. Тому теми природи є провідними під час раннього навчання іноземної мови [11].

Та не можна перебільшувати ролі природи, сам факт її існування ще не є виховним фактором. "Природа стає могутнім джерелом виховання лише тоді, коли людина пізнає її, проникає думкою в причинно-наслідкові зв'язки" [12, т. 3, с. 129]. Допомагати пізнавати навколишнє середовище, навчити любити і оберігати природу – цієї мети можна досягти завдяки організації систематичних спостережень: описування погоди та атмосферних явищ, складання графіку температури повітря тощо. Спостереження за неживою природою треба поєднувати зі спостереженнями в рослинному і тваринному світі (відліт птахів, поява листів на деревах та інші явища), звертати увагу школярів на тісний взаємозв'язок живої та неживої природи.

Підсиленню виховного впливу процесу вивчення англійської мови в початковій школі сприятиме проведення інтегрованих уроків, наприклад, англійська мова і математика, англійська мова і малювання, англійська мова і музика, англійська мова і фізкультура.

Взагалі, нетрадиційні уроки бажані у навчанні дітей молодшого шкільного віку. Вони вносять елемент радості свята, надають впевненості учню. Нетрадиційний урок можна провести у формі прес-конференції, першої ділової гри, мовного випробування, яке дасть учням зрозуміти, що вони вже можуть спілкуватися іноземною мовою. Свято Букваря завершить вивчення англійського алфавіту (як аналог Свята Букваря під час вивчення рідної мови), продемонструє дітям і батькам успіхи у навчанні, додасть впевненості, посилить мотивацію до вивчення мови. Свято закінчення навчального року – це вітання дітей з успішним завершенням навчання, ствердження найбільш життєвих цінностей – родини, миру, сім'ї, друзів, світу природи навколо нас.

Фізичний розвиток дитини, піклування про її здоров'я В.О. Сухомлинський вважав не менш важливим за розумовий розвиток. І уроки української мови з можливістю використання на них різноманітних віршів, пісень, римівок відкривають для фізичного виховання широкі перспективи.

Вивчення іноземної мови в початковій школі, вікові особливості молодших школярів роблять бажаною допомогу батьків дітям. Учитель англійської мови може запросити

Література

1. Закон України про загальну середню освіту // Освіта України. – 1999. – № 25.
2. Концепція громадського виховання особистості в умовах розвитку української духовності // Шлях освіти. – 2000. – № 3.
3. Національна доктрина розвитку освіти: Затвердж. Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. // Освіта України. – 2002. – № 33.
4. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. – К., 1998. – 204 с.
5. Вашуленко М. Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського у контексті сучасності // Педагогічна газета. – 2004. – № 2 (лютий). – С. 4.
6. Дручков Н.Ю. Развивающий аспект коммуникативно-игровой методики обучения иностранным языкам в начальной школе // Іноземні мови. – 2003. – № 1. – С. 28-35.
7. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование: Концепция индивидуальности в диалоге культур. – Липецк, 2000.
8. Построение модели личностно-ориентированной школы / Под науч. ред. И.С. Якиманской. – М., 2001. – 128 с.
9. Программа для загальноосвітніх навчальних закладів: Англійська мова. 2-12 класи / За ред. П.О. Беха // English language and culture: Weekly. – 2001. – № 29-30 (78-79). – С. 34-37.
10. Розенберг А.Я. Педагогіка Василя Сухомлинського як цілісна виховна система // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 2. – С. 11-19.
11. Роман С.В., Коломінова О.О. Виховний потенціал предмета "Англійська мова" у початковій школі // Іноземні мови. – 2002. – № 4. – С. 52-56.
12. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. шк., 1976-77.